

VOIGT VILMOS

Mi kétszer fedezhetjük fel Európát

Az én nemzedékem (akik a második világháború éveiben születtünk) voltaképpen bezártságban élte le első évtizedeit: egyre kisebb körben, hovatovább alig utazhattunk. Ezt nem úgy éreztük, miként a mezőn a gólyahír, amelynek elképzése sincs a távolra látogatásról, inkább, mint a gólya a telek lábujában, amely „elrepülne, messze szállna”, ám köztudottan: „csak hogy el van metszve szárnya...” Hiszen szüleink és tanáraink még utazhattak, anekdotáik meg a fényképek is tanúsították ezt. Meg aztán majd mindenkinek volt (gyakran elfelejtett, sokszor letagadott) rokona is külföldön – vagy „külföldön”. No meg az általunk olvasott irodalom, a látott filmek, akár a világszerte bolyongó zenészek, hajdani képzőművészek és színészek példája is csábító volt. Az innen származó illúzió, romantika, vágyakozás 1956-ban az elmenekült fiatalok számára is komoly tényező volt.



Aki pedig ekkor is itthon maradt, ezután olykor már csak furcsa, váratlan módon juthatott (még jóval később is) külföldre. Előbb sportolni vagy a világifűségi béketalálkozókra lehetett rástartolni. Még az orosz, cseh, lengyel, bolgár szakos magyar egyetemisták sem mind tanulhattak ott kinn. Egy német–francia szakos egyetemista pedig leginkább táncsoportban, tolmácsként, pincérként járhatott a „célországokban”, és szerencsére például Franciaországból csak egy volt: nem volt Francia Demokratikus Köztársaság is. Itt a nyelvterületre végül is kijutó fiatal azt láthatta, amit keresett. A baj csak akkor következett be, ha élményeit mondjuk levelezőlapokon haza is továbbította...

Magam immár úgy negyven éve jutottam először külföldre: Finnországba. (Pozsonyba már később. Sőt az akkor még határsáv Sopronba még ennél is később. Úgyhogy akár ezekről a felfedező utakról is megemlékezhetnék, a hatvanas évekbeli hihetetlen kalandjaimat elmesélve.) Finnországgal, főként a nyelvrokonsághoz valamiképp hozzátartozó területeken, voltaképpen kivételesen jó kapcsolataink voltak, már a hatvanas évek elején is. Ösztöndíjasok, tudományos kutatók, egyetemisták jöttek-mentek. Cigányzenészeket és az ott ritka mulatók hölgyeit kiküldhettük. Az 1960-ban Budapes-

ten rendezett első nemzetközi finnugrista tudományos kongresszus meghatározta a kapcsolatok lehetőségét. Magam is ekkor szereztem be első finn kollégáimat.

Persze, mindebben sok-sok véletlen volt. Az én ösztöndíjam úgy keletkezett, hogy egy, magára hagyandó férjére féltékeny valaki az utolsó pillanatban visszaadott egy ösztöndíjat. Főnököm, Ortutay Gyula, aki az ösztöndíjosztó úgynevezett „finn–magyar vegyesbizottság” vezetője is volt, első dühében rögtön engem kértett magához, és azonnali választ várt: megyek-e? Igent mondtam, és csak ezután siethettem haza, megkérdezni, hogy elmehetek-e? (Úgy-e, fordított logikájú világ volt ez?)

Noha voltaképpen az út előtt sohasem kádereztek le külön, az akkori Kulturális Kapcsolatok Intézetében kioktattak, hogy vigyázzak, mivel már Helsinki repülőterén várhatnak az imperialisták és az amerikai titkosügynökök. Ez nem következett be, sőt senki sem várt, mivel a figyelmeztető kultúrafékező hivatalnok elfelejtette, hogy a fogadó felet is értesítse utamról... Szerencsére (!) egy éppen Budapesten levő finn ösztöndíjas (Leena Saikku) evangélikus lelkész édesapja hirtelen meghalt, és neki a temetésre haza kellett utaznia. Egy repülőgépen utaztunk, és mindaddig náluk lakhattam – amíg legalizáltam magam.

Noha készültem itthon az útra, magam is, kollégáim is a neveltségességig keveset tudtunk a kinti életkörülményekről. Azt például sejthettem előre, mennyi lesz a havi ösztöndíjam. Meg is néztem a finn könyvek borítólapjára rányomtatott árakat, és rögtön elhültem: a havi ösztöndíjnál magasabbak voltak. Persze, már kint aztán rájöttem, hogy közben, a finn infláció és a pénzreform miatt százal kellett volna osztani! Ám ez már nem is a „falusi kislány Pesten” esete, hanem... nem is tudom, minek nevezzem a helyzetet.

Már voltak kint „itthoni” magyarok. Különböző emberek. Nagyszerűek, segítőkészek, máig barátaim. Ügyeskedők, akiknek legfőbb gondja az volt, hogyan tudnák onnan is befizetni itthoni havi KISZ-tagdíjukat. „Disszidensek” – többféle változatban. Még háryjánosok is – pedig Finnországban ez nem igazán sikeres márka. A munkásmozgalom révén régi emigránsok meg az ötvenes években összeházasodott párok egyaránt megtalálhatók voltak. Noha a folkloristák körében nem volt igazi „hungaromán”, nyelvészek, papok körében sok finnel ismerkedtem meg, akik kiválóan tudtak magyarul,

és még a harmincas évekből ismerték Magyarországot. Váratlan élmény volt számomra, hogy több „karjalai menekült” családját ismerhettem meg. Ők persze legtöbbször a szovjet hatalom alatt maradt egykori szülőföldjükről beszéltek. (Úgy, ahogy az általam igazában ennél csak később megismert erdélyi magyarok.)

Hamar észrevehettem, hogy kint jobb mint aranyéletem van az akkor még olcsó és a maihoz képest bizony „szegény” Finnországban. Ahol persze hozzánk képest szememben minden eldorádónak tűnt. Pedig finn diáktársaimmal együtt ott spóroltunk, ahol lehetett. Ha valahol kávéval kínáltak, minden cukrot beletettünk, és csurig teleöntöttük tejjel vagy tejszínnel a csészét. Egész nap rágógumit ettünk, hogy ne kelljen pénzt adni az enivalóra. Finn diáktársaim elszörnyedve mesélték a diákszállóban, még emeletekkel lejjebb is, hogy én egyszer elmentem az operába, meg olykor koncertre. Erre voltaképpen nem is volt pénzünk. Amikor leesett az asztalról a karórám, szobatársamét vettük ki a zálogházból. Ma is ezt hordom.

Akkor még külön igazolványra, havonként maximumált mértékben, külön boltokban lehetett alkoholt venni. Az én útlevelemre viszont nem volt ez a korlátozás érvényes. Ha dalosünnepélyt rendeztek diáktársaim, rendre elkérték útleveletem. Szerencsére szőke is, kékszemű is voltam. Remélem, valahol a finn *Alko* számlái között máig megvan tetemes fogyasztásom jegyzéke.

Persze, mint a légyapírról kiszabadult rovar, riadt és zezugos utazgatásokba bonyolódtam, mihelyt tehettem. Professzorom adott ajánlólevelet, kinti professzoraim pedig minden ilyen bolyongásra biztattak (annál inkább, mivel nem tudtak oroszul, meg nem is nagyon szerettek a szovjetekhez utazni). Így jártam Leningrádban meg az akkor még közvetlen utazással megközelíthetetlen észti földön. És minthogy az ember fiatal korában is óvatlan, meggondolatlan: voltaképpen az illegalitás módszereivel jutottam el a zárt városba, a világhírű észti egyetemre, Tartuba meg egy kicsit a Baltikumba is – sőt Szovjet-Karjalába, amiről aztán semmi papírom nem volt. Szovjet, finn, észti folklorista kollégáim (világhírű tudósok is, akiknek „felelőtlenségem” miatt bajuk is eshetett volna) mindenben segítettek. Persze akkor úgy hittem, mindenki csak egy-egy kis részt tudott utazgatásaimról. Csak utólag veszem észre, nemcsak biztattak, hanem biztosan irigyeltek is. Életük tapasztalatai következtében ők már nem mertek volna így hazardírozni.

Köztudott, hogy a szovjet állampolgár lakóhelyétől távolabbra ekkor sem utazhatott szabadon. Ám a mindent regisztráló állam így minden utazást szervezetté tett. Engem a leningrádi folklorintézet volt Kom-szomol-titkára vitt ki a pályaudvarra, amikor Karjalába mentem. Fogalmam sincs, honnan szerzett vonatjegyet, ami nemhogy nekem, de neki sem járt volna hivatalos

kiküldetés (komangyirovka) nélkül. Éjjeli vonat volt: sőt mi több, a murmanszki katonavonatot. A vagonban a sokrétegű fekvőhelyek legtetejére másztam fel. Ám a katonák lerángattak kártyázni. Minthogy kártyázni már akkor sem tudtam, azt viszont igen, nem szabad elárulnom, hogy külföldi vagyok, csak a „da” és „nyet” szavakra korlátoztam társalgásomat. Elég hamar rájöttek a honvédők, hogy velem semmire sem mennek: „Aj, tü, finszkij durak!” felszólítással felzavartak helyemre. Megmentett a finnugor nyelvek szelleme: a kiejtés, meg az első szótagra eső hangsúly. Azt hitték, én is „hülye karjalai finn” vagyok.

Reggel az állomáson, Petroskoiban a finn irodalom ma is élő legjobb ottani kutatója (Eino Genrihovics Karhu) várt. Nyilvánosan csak angolul beszélgettünk. Egyenesen a legjobb szállodába (Pohjola) mentünk, ahol kilétemet osztabenderi módon kódosította el. Onnan az akadémiai kutatóintézetbe siettünk, az utcán is végig angolul beszélve. Minthogy harmincfokos hideg volt, ez igazán zárt ajakkal ejtett angol idioma lehetett – ahogy nyelvtanáraink mindig kérték. (Kiderült, hogy ő a háború alatt a norvégiai angol katonarádió adásaiból sajátította el a nyelvet.) Az intézet épületében már vártak az öreg karjalai epikus énekesek. Őket ugyanis hivatalosan értesítették jövetelemről, amiről persze a helyi újság is cikket közölt... Percek múlva évszázados epikus énekeket hallhattam a *Kalevala* hőseiről, például arról is, a kovács Ilmarinen hogyan találkozik az „aranyos Péter királlyal” (= Nagy Péter cár), akinek parancsára – talán még kérésére – felépíti Szentpétervárt.

Ma, amikor visszagondolunk az ilyen pillanatokra, igazában utólag jövünk rá – ez volt számunkra Európa felfedezése. Az erre visszaemlékezés pedig a második felfedezése Európának. Ugyanis csak most látom igazán, mit is láttam akkor.

Petrozavodszk pályaudvara. Látogatásom után nyolc évvel

